

Razi University

Studying Spatial Metaphors in Four Works by Male and Female Writers from a Cognitive Semantics Perspective

Seydeh Fatemeh Hosseini¹, Maryam Iraj²,
and Seyyed Abdolmajid Tabatabaee Lotfi³

1. Ph.D. Student in Linguistics, Department of Linguistics, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. E-mail: hosseini647@gmail.com
2. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Linguistics, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. E-mail: miraji180@gmail.com
3. Assistant Professor, Department of English Language, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran. E-mail: majidtabatabaee1@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 02 Nov 2023

Received in revised form: 30
Nov 2023

Accepted: 02 Dec 2023

Published online: 21 Jun 2024

Keywords:

metaphor,
literature,
cognitive semantics,
female and male writers,
Lakoff & Johnson.

Metaphor has a long history and a high position in Persian literature. Literature is a social phenomenon and the connection between literature and society is undeniable. The present research has tried to investigate the difference in the use of upper and lower spatial metaphors in four different works by male and female authors in four decades. In order to show how spatial metaphors are used in these works and whether the influence of society's conditions in the emergence and the application of spatial metaphors is concrete. For this purpose, novels from the 60s *Nakhlhaye Bisar*, 70s *Roye Mahe Khodavand ra Bebo*, 80s *Cheraghha ra Man Khamosh Mikonam* and 90s *Paeiz Fasle Akhare sal Ast* were selected and were analyzed in a descriptive-analytical way according to Lakoff & Johnson (1980) and in the framework of cognitive semantics. The body of the research is the sentences from all four novels, which were analyzed. The findings showed that the amount of high metaphors is used more in the works of female authors, lived experiences play a role in the use of metaphors and high metaphors do not always have a happy meaning and low metaphors do not always have a sad meaning.

Cite this article: Hosseini, S. F., Iraj, M., & Tabatabaee Lotfi, S. A. (2024). Studying Spatial Metaphors in Four Works by Male and Female Writers from a Cognitive Semantics Perspective. *Research in Western Iranian Languages and Dialects*, 12 (2), 21-35. <http://doi.org/10.22126/JLW.2023.9795.1734> (in Persian).

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/JLW.2023.9795.1734>

Publisher: Razi University

Introduction

In the present study, an attempt has been made to examine high spatial metaphors that express hope and low spatial metaphors that express despair, based on the views of Lakoff and Johnson (1980) within the framework of cognitive semantics. Metaphor studies have been extensive, but spatial metaphors in novels and literature and their analysis considering the social situation have been less studied. The books of Lakoff and Johnson in the 1980s and 1990s, namely "Metaphors We Live By" and "Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought", revolutionized understanding. The mentioned metaphors are also drawn from four popular Iranian novels of the 1960s ("Nakhlhaye Bisar"), 1970s ("Roya Mahe Khodavand ra Bebos"), 1980s ("Cheraghha ra Man Khamosh Mikonam"), and 1990s ("Paeiz Fasle Akhare Sal Ast"). For this purpose, the current research aims to address the following questions by analyzing novels written by male and female authors within the given framework:

1. How do the top metaphors always have a positive and happy meaning while the bottom metaphors always have a negative and sad meaning?
2. Based on lived experiences, in which novel is the frequency of high metaphors higher than low metaphors?
3. What is the frequency of metaphors in the works of female authors compared to male authors?

Methodology

The research was conducted using a descriptive-analytical method, and descriptive statistics were employed. The text corpus was selected from popular works that have been reprinted numerous times and address social issues. To investigate spatial metaphors expressing happiness and sadness, novels authored by both men and women from the 1960s to the 1990s were chosen to determine the influence of societal conditions on metaphor usage across decades and gender. The selected novels include "Nakhlhaye Bisar" by Qasim Ali Frosat (1960s), "Roya Mahe Khodavand ra Bebos" by Mustafa Mastour (1970s), "Cheraghha ra Man Khamoosh Mikonam" by Zoya Pirzad (1980s), and "Paeiz Fasle Akhare Sal Ast" by Nasim Marashi (1990s). Metaphors were cataloged systematically, and data from the beginning, middle, and end of each novel were analyzed based on the framework proposed by Lakoff and Johnson (1980), categorized as metaphors of high and low division, and metaphors of despair and hope.

Discussion and Conclusions

According to the analysis conducted, a significant finding in this research concerning the first question is how the top spatial metaphors consistently convey happiness while the bottom metaphors consistently signify sadness. However, it is noteworthy that not all top metaphors carry positive meanings, nor do all bottom metaphors convey negativity. For instance, in the novel "Nakhlhaye Bisar," sentence (4) "Our hearts are raised," the verb "raised" constitutes a top metaphor, but within cognitive semantics, the overall meaning of the sentence does not necessarily imply positivity or happiness; the verb "raised" is associated with heartbreak, rendering the meaning negative. In response to the second question regarding the prevalence of high metaphors relative to low metaphors based on lived experiences, it was confirmed that there is a significant relationship between metaphors and the influence of social atmosphere and lived experiences. In the aforementioned four decades, specific metaphors were more prevalent, reflecting social changes influenced by events such as war, revolution, and economic fluctuations. In conclusion, the hypothesis concerning the third question, regarding the frequency of metaphor usage in works by female authors compared to male authors, was confirmed based on the data; the frequency of high metaphors in works by female authors is 35%, whereas low metaphors comprise 65%. In works by male authors, high metaphors constitute 33%, while low metaphors make up 67%.

بررسی استعاره‌های فضایی در چهار اثر از نویسندگان زن و مرد از منظر معنی‌شناسی شناختی

سیده فاطمه حسینی^۱ | مریم ایرجی^۲ | سید عبدالمجید طباطبایی لطفی^۳

۱. دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، گروه زبان‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. رایانامه: hosseinif647@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. رایانامه: miraji180@gmail.com

۳. استادیار، گروه زبان انگلیسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران. رایانامه: majidtabatabaee1@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

استعاره در ادبیات فارسی، قدمت و جایگاه والایی داشته است. ادبیات پدیده‌ای اجتماعی است و پیوند ادبیات و جامعه انکارنشده‌ای است. در پژوهش حاضر تلاش شده است تفاوت کاربرد استعاره‌های فضایی بالا و پایین در چهار اثر متفاوت از نویسندگان زن و مرد در چهار دهه متوالی بررسی شود تا مشخص شود استعاره‌های فضایی در این چهار اثر چگونه به کار گرفته می‌شوند و تأثیر شرایط جامعه بر بروز و کاربرد استعاره‌های فضایی به چه صورت است. به این منظور، چهار رمان از دو نویسنده مرد و دو نویسنده زن از دهه ۶۰ نخل‌های بی‌سر، ۷۰ روی ماه خلدوند را بیوس، ۸۰ چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم و ۹۰ پاییز فصل آخر سال است، انتخاب شده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و بنابر دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و در چارچوب معنی‌شناسی شناختی انجام شده است. پیکره پژوهش، جمله‌هایی از هر چهار رمان است که به‌طور جداگانه بررسی و تحلیل شده‌اند. یافته‌ها نشان داد که میزان استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن بیشتر به کار رفته است؛ تجربه‌های زیسته در کاربرد استعاره‌ها نقش دارد و مهم‌تر اینکه استعاره‌های بالا همیشه مفهوم شادی و استعاره‌های پایین مفهوم غم را ندارد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۱۱

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۹/۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۱۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۴/۱

کلیدواژه‌ها:

استعاره،

ادبیات،

معنی‌شناسی شناختی،

نویسندگان زن و مرد،

لیکاف و جانسون.

استناد: حسینی، سیده فاطمه؛ ایرجی، مریم؛ طباطبایی لطفی، سید عبدالمجید (۱۴۰۲). بررسی استعاره‌های فضایی در چهار اثر از نویسندگان زن و مرد از منظر معنی‌شناسی شناختی. *مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران*، ۱۲ (۲)، ۳۵-۲۱. <http://doi.org/10.22126/JLW.2023.9795.1734>

۱- مقدمه

استعاره^۱ موضوعی اساسی در مطالعات زبان‌شناسی شناختی^۲ است. اهمیت مطالعه درزمینه استعاره به‌گونه‌ای است که ماهیت زبان‌شناسی شناختی را منعکس می‌کند. کاربرد استعاره‌ها و نظریه‌های زبان‌شناسی یکی از راه‌های تحلیل ادبی است که پیشینه نوینی در زبان فارسی معاصر دارد. از آنجاکه استعاره‌ها با تجربه و شرایط جامعه و حواس انسان سروکار دارند، بررسی و تحلیل آن‌ها می‌تواند ابزاری مناسب برای تشخیص چگونه اندیشیدن و بروز آن در زبان و رفتار باشد. لیکاف و همکارانش برای نشان دادن اهمیت استعاره در زبان مجموعه‌ای از متداول‌ترین استعاره‌ها را با عنوان استعاره‌های فضایی^۳ که قابل طبقه‌بندی به استعاره‌های بالا و پایین^۴ هستند، تقسیم نموده‌اند (صفوی، ۱۳۹۰: ۳۶۹).

در دنیای امروز ادبیات گنجینه‌ای است دست‌یافتنی از افکار، عقاید، پیشرفت و افول، خوشی و غم و مانند آن که یک جامعه در بطن خود دارد. اجتماع و اوضاع آن همواره بر زندگی انسان تأثیرگذار بوده است. از این‌رو، پیوند ادبیات و جامعه همیشه از موضوع‌های درخور توجه بوده است؛ به‌طوری که بسیاری از پژوهش‌ها بر محور اثر ادبی، محیط اجتماعی و تأثیر متقابل آن‌ها بر یکدیگر انجام می‌شود. زبان‌شناسی و به‌طور خاص معنی‌شناسی شناختی^۵ رویکردی در مطالعه زبان است که رابطه میان زبان انسان، ذهن او و تجربه‌های فیزیکی و اجتماعی‌اش را بررسی می‌کند. به بیان دیگر، در زبان‌شناسی شناختی تلاش می‌شود تا مطالعه زبان براساس تجربه ما از جهان، نحوه درک و شیوه مفهوم‌سازی باشد (راسخ مهند، ۱۳۸۸: ۷).

در حوزه استعاره، مطالعات زیادی انجام شده است؛ اما بررسی و طبقه‌بندی استعاره‌های فضایی در رمان‌ها و ادبیات چند دهه متوالی و تحلیل آن با در نظر گرفتن اوضاع اجتماعی کمتر صورت گرفته است. با این حال، انتشار دو کتاب *استعاره چیزی که با آن زندگی می‌کنیم*^۶ اثر لیکاف و جانسون^۷ (۱۹۸۰) و *نظریه معاصر استعاره*^۸ اثر لیکاف (۱۹۹۳)، تحولی در دریافت مفهوم استعاره پدید آورد. آنچه به‌منزله نظریه جدید استعاره در نتیجه انتشار این دو اثر شکل گرفت، موجب شد مفاهیم استعاره و مجاز در مطالعات ادبی بازنگری شوند و مفاهیمی که به تجربه مادی درمی‌آیند و برای انسان قابل درک است، احیا شوند. نظریه جدید استعاره، به این مسئله می‌پردازد که فرایند تفکر و درک، ماهیتی استعاری دارد. در این نظریه، ماهیت استعاری اندیشه و درک، باتوجه به شناخت و تجربه انسان از پدیده‌های جهان اطرافش و حضور فیزیکی او در چنین محیطی تبیین می‌شود.

کووچش (۲۰۱۰) با تأکید بر ادعای خود مبنی بر یک‌سویه بودن استعاره‌ها، برخی از رایج‌ترین حوزه‌های مبدأ و مقصد^۹ را مرور می‌کند. حوزه‌های مبدأ عبارت‌اند از: بدن انسان، سلامتی و بیماری، حیوانات، دستگاه‌ها و ابزارها، ساختمان، گیاهان، بازی‌ها و ورزش، آشپزی و غذا، پول و معاملات اقتصادی، نیروها، روشنایی و تاریکی، گرما و سرما، حرکت و جهت. حوزه‌های مقصد رایج نیز عبارت‌اند از: احساس، میل، اخلاق، فکر، جامعه، مذهب، سیاست، اقتصاد، روابط انسانی، رخدادهای کنش‌ها، ارتباط، زمان و زندگی و مرگ.

عابدی مقدم (۱۳۸۲) استعاره‌های فارسی را در قالب سه طرح‌واره حرکتی^{۱۰}، قدرتی^{۱۱} و حجمی^{۱۲} بررسی می‌کند. او علاوه بر به‌کارگیری طرح‌واره‌های فوق طرح‌واره‌هایی مانند طرح‌واره وزن^{۱۳}، دما^{۱۴}، ابزار^{۱۵}، رنگ^{۱۶}، طول^{۱۷}، جهت^{۱۸} و طعم^{۱۹} را معرفی می‌کند.

1. metaphor
2. cognitive linguistics
3. spatial metaphor
4. up & low metaphors
5. cognitive semantics
6. *Metaphors We Live By*
7. G. Lakoff & M. Johnson
8. *The Contemporary Theory of Metaphor*
9. source & destination areas
10. path schema
11. force schema
12. containment schema
13. schema of weight
14. schema of temperature
15. schema of tool
16. schema of color
17. schema of length
18. schema of direction
19. schema of taste

می‌کند. وی در پایان نتیجه می‌گیرد که شکل‌گیری استعاره‌های زبان فارسی را با افزایش و کاهش معنایی، بهتر می‌توان تبیین کرد تا با رویکرد طرح‌واره‌ای.

افق (۱۳۹۲) با بررسی استعاره در گفتار روزمره زنان و مردان در چارچوب زبان‌شناسی شناختی لیکاف و جانسون (۱۹۸۰)، به توصیف استعاره، انواع آن و میزان کاربرد آن در میان زنان و مردان پرداخته است. بنابر نتایج این پژوهش، زنان و مردان در گفتار روزمره خود بیشتر از استعاره‌های هستی‌شناختی^۱ استفاده می‌کنند و از این نظر در کاربرد استعاری براساس جنسیت، میان مردان و زنان تفاوتی وجود ندارد.

آرمان (۱۳۹۸) کارکرد نظریه معنانشناسی شناختی (استعاره مفهومی^۲ و طرح‌واره تصویری^۳) در تحلیل و توصیف ضرب‌المثل‌های فارسی را بررسی کرده است. او کوشیده است تا با بررسی و توصیف مثل‌ها، کارکرد نظریه معنانشناسی شناختی را در ضرب‌المثل‌های موردنظر، تبیین کند و به شناخت گسترده‌تری از باورها، پسندها و ناپسندها، اندیشه و فرهنگ مردم ایران دست یابد.

ادبیات از عناصر تأثیرگذار بر جوامع مختلف بشری است؛ به طوری که می‌توان به کمک زبان، ادبیات و جامعه تأثیرات و بروز آن‌ها را بر یکدیگر بررسی کرد. بنابراین، درک معنا و مفاهیم نهفته در این متون بسیار اهمیت دارد که این مهم با تحلیل و بررسی آثار ادبی از جنبه‌های مختلف حاصل می‌شود. یأس و امید نیز دو مقوله به هم پیوسته عاطفی هستند که همیشه بشر درباره آن‌ها اندیشیده است و متخصصان علل فردی و اجتماعی و زمینه‌هایی را که سبب شکل‌گیری آن‌ها می‌شود، بررسی کرده‌اند. در ادبیات هم شاعران و نویسندگان تحت تأثیر عوامل اجتماعی و فردی یأس و امید را در آثارشان بازگو کرده‌اند. یکی از راه‌های تحلیل ادبی که پیشینه نوینی در زبان فارسی دارد، نظریه‌های زبان‌شناسی و کاربرد استعاره‌هاست. بررسی و تحلیل استعاره‌ها ابزار مناسبی برای تشخیص چگونگی اندیشیدن و بروز آن در زبان و رفتار است؛ از این رو، لیکاف و همکارانش متداول‌ترین استعاره‌ها را با عنوان استعاره‌های فضایی که قابل طبقه‌بندی به استعاره‌های بالا و پایین هستند، تقسیم نموده‌اند (صفوی، ۱۳۹۰: ۳۶۹).

هنگامی که درباره شادی و امید صحبت می‌کنیم، آن‌ها را به گروه بالا و غم و یأس را به گروه پایین طبقه‌بندی می‌کنیم. در پژوهش حاضر، استعاره‌های فضایی بالا که بیانگر امید و استعاره‌های فضایی پایین که بیانگر یأس است، براساس دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) و در چارچوب معنی‌شناسی شناختی بررسی می‌شوند. استعاره‌های یادشده نیز از میان چهار رمان پرمخاطب^۴ دهه ۶۰ (نخل‌های بی‌سر)، ۷۰ (روی ماه خداوند را ببوس)، ۸۰ (چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم) و ۹۰ (پاییز فصل آخر سال است) ایران گردآوری می‌شوند. به این منظور، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود تا با تحلیل رمان‌های نام‌برده از نویسندگان زن و مرد در چارچوب موردنظر به پرسش‌های زیر پاسخ بدهیم: ۱. چگونه استعاره‌های بالا همواره مفهوم مثبت و شادی و استعاره‌های پایین مفهوم منفی و غم دارند؟ ۲. باتوجه به تجربه‌های زیسته، در کدام رمان میزان استعاره‌های بالا از استعاره‌های پایین بیشتر است؟ ۳. میزان استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن به نسبت نویسندگان مرد چگونه است؟

براساس سه پرسش یادشده می‌توان سه فرض را مطرح کرد: ۱. تمام استعاره‌های بالا مفهوم شادی و تمام استعاره‌های پایین مفهوم غم ندارند؛ ۲. میزان استعاره‌های بالا در دو رمان نخل‌های بی‌سر و روی ماه خداوند را ببوس بیشتر است؛ ۳. میزان استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن بیشتر است.

۲- مبانی نظری

در این بخش به چارچوب نظری پرداخته می‌شود. ابتدا «زبان‌شناسی شناختی» تعریف می‌شود؛ سپس «معنی‌شناسی شناختی» و مباحثی درباره «استعاره‌های فضایی» بنابر دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) شرح داده می‌شود.

۱-۲ زبان‌شناسی شناختی

زبان‌شناسی شناختی رویکردی جدید از تفکر زبان‌شناختی^۵ است که رابطه زبان انسان، ذهن و تجربه‌های اجتماعی و فیزیکی او را

1. ontologically metaphors

2. conceptual metaphor

3. image schema

۴. سعی شده است، نمونه آثار از میان پرمخاطب‌ترین رمان‌ها که بارها تجدید چاپ شده، برگزیده شود.

5. linguistic thought

بررسی می‌کند. در زبان‌شناسی شناختی، ساختارهای اطلاعاتی ذهن، تعامل با جهان را شکل می‌دهند و در این بین، بر زبان طبیعی به‌منزله و وسیله‌ای برای سازمان‌دهی، پردازش و انتقال اطلاعات تأکید می‌شود. در این رویکرد، فرض بر این است که زبان، قوه‌ای ذهنی، غیرحوزه‌ای و وابسته به دیگر قوای ذهنی است. به بیان دیگر، زبان‌شناسی شناختی بر پیوند زبان و ذهن تأکید دارد (لانکاگر، ۲۰۰۸: ۶۷).

۲-۲ معنی‌شناسی شناختی

معناشناسی شناختی در اواخر نیمه دوم سده بیستم پدیدار شد. در این رویکرد، مطالعه معنا در چارچوب نظام شناختی انسان و چگونگی شکل‌گیری آن در تعامل با دنیای خارج و نه صرفاً به‌عنوان یک شبکه از روابط داخل‌زبانی بررسی می‌شود. در معناشناسی شناختی عمده توجه به ساختار مفهومی و مفهوم‌سازی است. در این عرصه، زبان‌شناسان دانش بازنمایی (نشانه) و روش ساخته‌شدن معنا را بررسی می‌کنند و در پی آن هستند الگویی از نحوه اندیشیدن و نحوه استفاده ذهن انسان از زبان برای برقراری ارتباط با دنیای پیرامونش ارائه دهند. معناشناسی شناختی رابطه تجربه، نظام مفهومی و ساختار معنایی را که ذهن دریافت می‌کند، بررسی می‌کند (ایوانز و دیگران، ۲۰۰۶: ۲۵).

۲-۳ استعاره‌های فضایی

استعاره‌های فضایی یا جهتی استعاره‌هایی هستند که عمدتاً مفاهیم را براساس جهت‌گیری فضایی مانند «بالا»، «پایین»، «عقب»، «جلو»، «دور» و «نزدیک» سازمان‌دهی و مفهومی می‌کنند. کارکرد استعاری این جهت‌گیری‌های فضایی از این واقعیت نشئت می‌گیرد که بدن انسان مکان‌مند^۱ و فضایی است و شکل عملکرد جسم وی با کارکردهایش در محیط بیرون یکسان است. به این ترتیب، استعاره‌های جهت‌گیرانه، به مفاهیم، جهت‌گیری فضایی می‌دهند. لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) برای استعاره‌های جهتی، چند نمونه اصلی زیر را ارائه می‌کنند که اساس استعاره‌های فرعی بسیاری در زندگی روزانه است: «شادی بالاست، اندوه پایین است»؛ «تسلط و قدرت بالاست، مقهور و ضعیف بودن پایین است»؛ «خوب بالاست، بد پایین است» یا «بیشتر بالاست، کمتر پایین است». این دو نظریه پرداز معتقدند انتخاب و کاربرد اغلب استعاره‌های جهتی اختیاری نیست؛ زیرا آن‌ها در تجربه‌های فردی و فرهنگی ما ریشه دارند؛ به این علت، ممکن است این استعاره‌ها به‌رغم ماهیت مادی مشترک که ناشی از ساختار یکسان بدن انسان و عملکرد آن است، از فرهنگی به فرهنگی دیگر متفاوت باشند.

بنابر دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) استعاره‌های جهتی دو نوع مفهوم را سازمان‌دهی می‌کنند: دسته نخست، مفاهیم ساده فضایی مانند «بالا»، «پایین» یا مفاهیمی هستند که ما آن‌ها را به‌طور مستقیم و در پیوند با کارکردهای بدنی روزانه‌مان درک می‌کنیم. دسته دوم، مفاهیمی هستند که به‌طور آشکار، به جسم ما مربوط نیستند، بلکه در تجربه روزمره ما - با داشتن جایگاهی عظیم در پیش‌فرض‌های فرهنگی‌مان - ریشه دارند. این مفاهیم به قلمرو قضاوت‌های ذهنی، احساسات و عواطف، عدالت و اموری مانند آن مربوط می‌شوند. به بیان دیگر، بعضی مفاهیم کانونی که به جهات (بالا-پایین)، (درون-بیرون) و (عقب-جلو) مربوط هستند، دقیق‌تر تعریف شده‌اند؛ درحالی که تجربه‌های عاطفی مفهومی شده برپایه تجربه فضایی و ادراکی ما، تعریف روشن و دقیقی ندارند. به عقیده این پژوهشگران، استعاره‌های جهتی به ما این امکان را می‌دهند تا عواطفمان را به کمک اصطلاحاتی که تعریف روشن‌تری دارند یا به مفاهیم دیگری مانند سلامت، زندگی و تسلط مربوط هستند، مفهومی کنیم. از این نظر، می‌توانیم از استعاره‌های دیدار شونده^۲ یا مفاهیم پدیدار شونده^۳ نام ببریم.

۳- معرفی رمان‌های مورد مطالعه در پژوهش حاضر

رمان *نخل‌های بی‌سر* اثری از «قاسمعلی فراست» است که داستان مقاومت مردم خرمشهر، ایثار و رشادت‌های آن‌ها در هشت سال دفاع مقدس را روایت می‌کند. داستان با شروع جنگ آغاز می‌شود و «ناصر» شخصیت اصلی داستان است که در کنار برادرش «حسین» و خواهرش «شهناز» در مقابل دشمنان بعثی می‌ایستند. خانواده ناصر در تبوتاب ماندن یا رفتن سرگردان

1. depending on space
2. visiting metaphors
3. emerging concepts

هستند؛ پدر و مادر او گمان نمی‌کنند جنگ به این راحتی خانه و کاشانه آن‌ها را هدف قرار دهد. ناصر، حسین و شهناز، پدر و مادر را ترغیب به رفتن می‌کنند و خود می‌مانند تا از شهر دفاع کنند. این کتاب از «نخستین» آثار ادبیات دفاع مقدس است و مورد توجه مخاطبان قرار گرفته و تاکنون بارها تجدیدچاپ شده است (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۸).

روی ماه خداوند را ببوس، نام نخستین و محبوب‌ترین رمان «مصطفی مستور» است که در دهه ۷۰ چاپ شده است. رمان با موضوعی هستی‌شناسانه در پی پاسخ به پرسش‌هایی است که همیشه در جدال بین عقل و احساس مطرح می‌شوند. نویسنده در این رمان افکار دینی، معرفت‌شناسی و جامعه‌شناسی خود را با زبان شخصیت‌های داستان بیان می‌کند که برپایه سه محور اساسی «شک»، «عدم قطعیت» و «تنهایی» بنیان نهاده است. تاکنون روی ماه خداوند را ببوس در کشورهای اندونزی، روسیه، ترکیه، کردستان عراق، مصر و آلبانی ترجمه و منتشر شده است و نود و سه بار در ایران تجدیدچاپ شده است (کتاب نیوز، ۱۴۰۰).

رمان چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم اثر «زویا پیرزاد» است که در دهه ۸۰ چاپ شده و به چاپ صد و شصتم رسیده است. جوایزی همچون بهترین رمان سال «پکا»، بهترین رمان سال «بنیاد هوشنگ گلشیری»، کتاب سال «وزارت ارشاد جمهوری اسلامی» و لوح تقدیر «جایزه ادبی بلد» را به دست آورد. داستان این رمان در جنوب ایران شکل می‌گیرد و ماجرای مشکلات یک زن خانه‌دار ایرانی-ارمنی در برآوردن نیازهای خانواده‌اش، یکنواختی زندگی و خستگی را روایت می‌کند. تلاش برای انس گرفتن با محیط، بن‌مایه دیگر این داستان است.

پاییز فصل آخر سال است، عنوان رمانی از «نسیم مرعشی» است که نشر «چشمه» در سال ۱۳۹۳ آن را منتشر کرده است. این رمان در سال ۱۴۰۰ به چاپ پنجاه و دوم رسید و در سال ۱۳۹۴ برنده «جایزه ادبی جلال آل‌احمد» شد. کتاب، روایت زندگی سه دختر جوان به نام‌های «شبان»، «روجا» و «لیلا» است. این رمان در شش فصل و به زبانی ساده و روان بیان شده است. در این کتاب نویسنده می‌کوشد تا به‌درستی به مشکلات زنان امروز اشاره کند. در طول داستان، هر کدام از شخصیت‌های داستان درگیر مسائل متفاوتی هستند. یکی از آن‌ها با مهاجرت درگیر است، بعدی با هویت شغلی و اجتماعی و دیگری با روابط عاطفی.

۳-۱ بررسی اوضاع اجتماعی ایران در دهه‌های ۶۰-۹۰

با شروع جنگ تحمیلی در شهریورماه سال ۱۳۵۹ دوره جدیدی از تحولات اجتماعی در ایران آغاز شد. اگرچه جنگ تنها دو سال پس از پیروزی انقلاب و نبود آمادگی کامل مردم و نظام برای رویارویی با دشمن به وقوع پیوست، به دلیل اینکه مردم همچنان انسجام و روحیه انقلابی خود را حفظ کرده بودند، توانستند در برابر دشمن ایستادگی کنند. در واقع، داشتن دشمنی مشترک انسجام و همبستگی مردم را بیشتر کرد. تحولات اجتماعی متأثر از جنگ یکی از ابعاد اجتماعی در ایران طی دهه ۶۰ بود. هزاران نفر کشته شدند و افراد زیادی مشاغل خود را از دست دادند. این حوادث و تحولات بر نهادهای خانواده، قانون، آموزش و جمعیت تأثیری عمیق گذاشت. تحولات عمده جمعیتی، هم‌زمان با تحولات مختلف حقوقی، انتقادی و اجتماعی صورت گرفت. در دهه دوم انقلاب سال ۱۳۶۸ به بعد با وقوع حوادثی مانند پایان یافتن جنگ و رحلت رهبر ایران جامعه به مرحله جدیدی از حیات اجتماعی خود وارد شد. با فاصله گرفتن از انقلاب و جنگ، نظام ارزشی جامعه دوباره تغییر کرد. ارزش‌های مذهبی نزد مردم کم‌رنگ شد و ارزش‌های مادی کم‌کم جایگزین آن‌ها شد. اگرچه در دهه نخست پس از پیروزی انقلاب فقر ارزش تلقی می‌شد، خصوصی‌سازی زمینه را برای رشد طبقه جدید متوسط اقتصادی موجب شد و برنامه تعدیل به افزایش شکاف اقتصادی و اجتماعی دامن زد و نابرابری‌ها را تشدید کرد. منظور از برنامه تعدیل، همان آزادسازی، تثبیت کالاها، افزایش بهره‌وری در بخش تولید و سیاست‌های تجاری و انقباض دست‌مزدها بود. مجموع این تحولات شرایط عینی را برای تغییر برخی نگرش‌ها و ارزش‌های فرهنگی در جامعه فراهم آورد و به‌گفته برخی پژوهشگران، ثروت و ارزش‌های مادی با ارزش‌های معنوی دهه اول انقلاب جایگزین شد (عاملی رضایی، ۱۳۹۴: ۵۷).

در دهه دوم انقلاب و با پایان یافتن جنگ، دوران نوسازی آغاز شد. آیت‌الله رفسنجانی اعلام کرد زمان آن فرارسیده است که انقلاب در مسیر طبیعی و عادی خود قرار گیرد. در این دوره، دولت برای توازن بودجه کشور وارد عمل شد. واردات کالاهای مصرفی و اساسی را آزاد کرد؛ فعالیت بازار بورس را احیا و پنج منطقه آزاد تجارتي را احداث کرد. کنترل رشد جمعیت از برنامه‌های این دوره بود. کاهش سرمایه‌گذاری خارجی همراه با نزول قیمت نفت، افزایش بدهی‌های خارجی ایران، کاهش

درآمدهای ایران به دلیل تحریم‌های آمریکا، بیکاری و افزایش قیمت برخی از کالاهای اساسی را دربرداشت. این بحران اقتصادی، راه را برای اصلاحات هموار کرد. سید محمد خاتمی، رقابت انتخاباتی‌اش را با موضوع‌هایی مانند گسترش جامعه مدنی، درمان اقتصاد بیمار و جایگزینی گفت‌وگوی تمدن‌ها به جای برخورد تمدن‌ها آغاز کرد. او بر اهمیت وجود جامعه‌ای باز با آزادی‌های فردی، آزادی بیان، حقوق زنان، پلورالیسم سیاسی^۱ و از همه مهم‌تر حاکمیت قانون تأکید کرد. پس از پیروزی او، روزنامه‌های اصلاح طلب جریان عمومی بحث و تبادل نظر اجتماعی را متحول ساختند، گفتمان این دوره تغییر یافت و مشارکت سیاسی گفت‌وگوی شهروندی به صحنه آمد. این تحول، گونه‌ای چرخش فرهنگی پراهمیت به شمار می‌رفت. در انتخابات ریاست‌جمهوری سال ۱۳۸۴ محمود احمدی‌نژاد رئیس‌جمهور شد. ایران در دهه ۸۰ به لطف درآمدهای نفتی اقداماتی در زمینه کاهش میزان مرگ‌ومیر نوزادان، حمل‌ونقل مدرن، افزایش افراد باسواد، افزایش شمار درخور توجه دانشجویان و ساخت مسکن مهر انجام داد (عاملی رضایی، ۱۳۹۴: ۵۸).

با این حال، حسن روحانی دولت یازدهم را در شرایطی تحویل گرفت که برای نخستین بار پس از پایان جنگ ایران و عراق، دو سال پیاپی رشد اقتصادی ایران منفی بود. صادرات نفت ایران به موجب تحریم‌های بین‌المللی بسیار کاهش یافته بود (تقریباً نصف)، همچنین به دلیل ناتوانی در بازپرداخت ده‌ها میلیون دلار اقساط وام‌های اخذ شده از بانک جهانی که پیش از آغاز کار دولت یازدهم ۶ ماه به تعویق افتاده بود، تورم در ایران شتاب فزاینده‌ای به خود گرفته بود. بسیاری از کارخانه‌ها ورشکست و کارگران زیادی بیکار شده بودند. خطر حمله نظامی اسرائیل و ایالات متحده آمریکا به ایران وجود داشت، روابط با کشورهای همسایه و کشورهای عربی خاورمیانه متشنج شده بود. مشکلات و بحران‌هایی مانند سیل‌های بهار ۱۳۹۸، چندین زلزله مخرب، شیوع ویروس کرونا، چند حمله تروریستی و درنهایت، بروز مشکلات اقتصادی ناشی از خروج آمریکا از برجام در این دوران بروز کرد. اگرچه در این دوره تورم ۴۰ درصدی در سال ۱۳۹۲ به ۸٫۶ درصد در دی‌ماه سال ۱۳۹۵ رسید، حفظ و ارتقای دستاوردهای هسته‌ای کشور، افزایش ۲٫۵ برابری تولید گاز در پارس جنوبی، افزایش ۴ برابری صادرات فرآورده‌های نفتی، خودکفایی در تولید گندم، اجرای طرح تحول سلامت و پیشرفت‌های نظامی و برجام نیز انجام شد (عاملی رضایی، ۱۳۹۴: ۵۹).

۴- روش پژوهش

پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است و آمار توصیفی در آن به کار رفته است. جامعه آماری متون به ترتیب از آثار پرمخاطب انتخاب شده است که بارها تجدیدچاپ شده و در آن به گونه‌ای مسائل اجتماعی مطرح شده است. برای بررسی سیر فراز و فرود استعاره‌های فضایی بالا و پایین که شادی و غم را شامل می‌شوند، رمان‌ها از بین آثار دهه‌های ۶۰ تا ۹۰ از نویسندگان زن و مرد انتخاب شده است تا با توجه به توالی دهه‌ها و تفاوت جنسیت، تأثیر شرایط جامعه بر کاربرد استعاره‌ها بیشتر مشخص شود. *نخل‌های بی‌سر* از قاسمعلی فراست (دهه ۶۰)، *روی ماه خداوند را بیوس اثر مصطفی مستور* (دهه ۷۰)، *چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم* از زویا پیرزاد (دهه ۸۰) و *پاییز فصل آخر سال است* از نسیم مرعشی (دهه ۹۰) از منظر استعاره‌های به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. در هر بخش، داده‌ها از ابتدا، میانه و انتهای رمان‌ها بنابر دیدگاه لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) با عنوان استعاره‌های بالا و پایین تقسیم‌بندی و استعاره‌های یأس و امید بررسی می‌شوند. به این ترتیب، پژوهشگر برای بررسی و تحلیل فرضیه‌های پیشنهادی پژوهش پیش‌رو و گردآوری اطلاعات و تعیین حجم نمونه آماری، جامعه آماری، چگونگی تحلیل داده‌های زبانی و الگوهای انتخابی از روش تحلیل محتوا استفاده کرده است. داده‌ها به استعاره‌های فضایی بالا و پایین دسته‌بندی و ارزیابی شده‌اند. درنهایت، پژوهشگر براساس نتایج آمار توصیفی به دست آمده، به بحث و تفسیر نتایج پرداخته است.

۵- تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش، نمونه‌هایی از داده‌های گردآوری شده بنابر لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) با عنوان استعاره‌های فضایی بالا و پایین بررسی می‌شود. در تنظیم فهرست داده‌ها، استعاره‌های فضایی بالا و پایین به ترتیب دهه، ابتدا در آثار نویسندگان مرد سپس نویسندگان زن بررسی شده است. همچنین استعاره‌های دربردارنده شادی و غم در جدول‌های جداگانه قرار داده شده‌اند و تأثیر اوضاع اجتماعی بر استفاده از این استعاره‌ها شرح داده است. در ادامه می‌توانید تحلیل داده‌های موردنظر را مشاهده کنید.

۵-۱ تحلیل استعاره‌های فضایی بالا و پایین در رمان نویسنده مرد دهه ۶۰

الف) نمونه‌هایی از استعاره‌های بالا

جدول (۱). استعاره‌های بالا در رمان نخل‌های بی‌سر (فراست، ۱۳۶۲)

نمونه جملات	استعاره‌های بالا
۱ صدای بیچیدن کلید در قفل بلند می‌شود.	صدای کلید که حاکی از آمدن فردی از خانواده است، بلند می‌شود و به گوش می‌رسد.
۲ آب که بر سروصورتش می‌خورد خواب را از چشمانش می‌پراند.	بیدار شدن و هشیاری
۳ خورشید بهاری خودش را بالا کشیده است.	خورشید بهار نماد امید است و از پس روزهای تاریک بالا آمده.
۴ مهمات بچه‌ها روبه‌اتمام است، دل‌شوره‌هایشان بالا گرفته است.	ایجاد شدن دل‌شوره

بر اساس چارچوب پژوهش و بنابر لیکاف و جانسون (۱۹۸۰) که پیش‌تر به آن اشاره شد «شادی بالاست، اندوه پایین است»؛ «تسلط و قدرت بالاست، مقهور و ضعیف بودن پایین است»؛ «خوب بالاست، بد پایین است» یا «بیشتر بالا و کمتر پایین است». جدول (۱) نشان می‌دهد آنچه بالاست همانند بلند شدن صدای قفل، استعاره از انتظار آمدن عزیزی و زنده‌برگشتن از جنگ است که نشانه «امید» است. بیدار شدن از خواب و هشیاری، بالا آمدن خورشید بهاری، استعاره از طی شدن تاریکی‌ها و امیدوار بودن است. موارد یاد شده استعاره‌های بالا هستند که تلاش برای پیروزی، شادی و انتظار و امید را دربردارند. در جمله آخر، فعل بالا گرفتن، استعاره بالا به حساب نمی‌آید و معنی مثبت و شادی ندارد؛ بلکه بالا آمدن دل‌شوره حد بالای نگرانی را نشان می‌دهد و معنی منفی دارد.

ب) نمونه‌هایی از استعاره‌های پایین

جدول (۲). استعاره‌های پایین در رمان نخل‌های بی‌سر (فراست، ۱۳۶۲)

نمونه جملات	استعاره‌های پایین
۱ از فکر داریوش که بیرون می‌آید یاد شبیخون می‌افتد.	یاد افتادن و یادآوری
۲ صدای اذان از گلدسته‌های مسجد جامع افتاده.	صدای اذان گویی از گلدسته‌ها پایین افتاده است به خاطر جنگ و خونریزی دشمن
۳ ناصر که به جهان‌آرا می‌رسد، می‌گوید محمد شهر دارد سقوط می‌کند.	سقوط و افتادن شهر به دست دشمن
۴ حالا شهر غریب و اسیر افتاده است.	شهر همانند انسان بی‌دفاعی زیر پای دشمن افتاده است.

همان‌گونه که در جدول (۲) مشاهده می‌شود افتادن صدای اذان از گلدسته‌ها، سقوط شهر، غریب و اسیر افتادن شهر، همگی استعاره‌های پایین هستند؛ اما «یاد افتادن» در اینجا معنی استعاره پایین را نمی‌دهد؛ بلکه به معنی «یادآوری» است. در رمان نخل‌های بی‌سر با در نظر گرفتن جنگ و اوضاع اقتصادی، سیاسی و فرهنگی پیش‌آمده با استعاره‌هایی مواجه هستیم که باتوجه به شرایط با زبان مردم آمیخته است.

۵-۲ تحلیل استعاره‌های فضایی بالا و پایین در رمان نویسنده مرد دهه ۷۰

الف) نمونه‌هایی از استعاره‌های بالا

جدول (۳). استعاره‌های بالا در رمان روی ماه خداوند را ببوس (مستور، ۱۳۷۹)

نمونه جملات	استعاره‌های بالا
۱ وقتی طلوع کردی من آن بالا بودم پشت شیشه محو تو	طلوع کردن و به‌ظهور رسیدن
۲ از خواب بلند می‌شوم.	بیدار شدن و برخاستن
۳ به بچه‌های توی پارک نگاه می‌کنم که یکی یکی بادبادک‌های کاغذی‌شان را هوا می‌کنند و از اعماق جان فریاد شادی می‌کشند.	رفتن بادبادک‌ها به بالا و فریاد شادی

همان‌گونه که در جدول (۳) مشاهده می‌شود طلوع کردن و بالابودن، بلند شدن (به معنای بیدار شدن) است. از آنجاکه انسان و غالب دیگر پستانداران درازکش می‌خوانند و هنگامی که بیدار می‌شوند می‌ایستند، این بیدار شدن و ایستادن استعاره بالا و امیدبخش است. فریاد شادی و رفتن بادبادک‌ها به هوا، استعاره از بالا رفتن و افزایش آرزوهاست که استعاره‌های بالا و امیدبخش هستند.

ب) نمونه‌هایی از استعاره‌های پایین

جدول (۴). استعاره‌های پایین در رمان *روی ماه خداوند را ببوس* (مستور، ۱۳۷۹)

نمونه جملات	استعاره‌های پایین
۱ احساس می‌کنم کسی روح مرا از بالای ساختمانی پایین انداخته است.	افتادن و داغان شدن روح
۲ وقتی زندگی را کنار بگذاری لابد افتاده‌ای توی مرگ.	کنار گذاشتن زندگی همانند افتادن در مرگ است.
۳ اما اگر بخواهی به فکر چیزای دیگه باشی خوب معلومه یا می‌افتی ته دره و یا می‌کوبی توی کوه.	رفتن به قعر و تاریکی‌ها

جدول (۴) مشخص می‌کند پایین‌افتادن و سقوط روح، ناامیدی و کنار گذاشتن زندگی و رفتن به قعر و تاریکی، استعاره‌های پایین هستند. استعاره‌های به کاررفته در رمان *روی ماه خداوند را ببوس* در دهه ۷۰ با توجه به اوضاع پس از جنگ دغدغه و تفکر افراد جامعه در این دوره زمانی را هویدا می‌کند. مردمی که جنگ را پشت سر گذاشته‌اند و با ویرانی‌های ناشی از آن مواجه شده‌اند، می‌خواهند کشور و سرزمین و قوای ازدست‌رفته‌شان را بسازند؛ اما با کشمکش‌ها و تردیدهای بیرونی و درونی مواجه هستند.

۵-۳ تحلیل استعاره‌های فضایی بالا و پایین در رمان نویسنده زن دهه ۸۰

الف) نمونه‌هایی از استعاره‌های بالا

جدول (۵). استعاره‌های بالا در رمان *چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم* (پیرزاد، ۱۳۸۰)

نمونه جملات	استعاره‌های بالا
۱ آرمن که زیرچشمی به امیلی نگاه می‌کرد و دوباره از خنده افتاد.	افتادن و غش کردن از شدت خنده که از خوشحالی نشاط روح بالا می‌رود.
۳ بیدار شو خواهر، در دنیایی که جمیله‌ها با خون خود فرمان آزادی ملتی را بر صفحه تاریخ می‌نگارند، تنها لب گلگون و چشم مخمورداشتن شرط زن بودن نیست.	بیدار شدن و آگاهی یافتن
۴ حس کردم سبک شدم و روحم پرواز می‌کند.	سبک شدن و پرواز روح
۵ انگار چیزی مثل نسیم از کف پاها تا بالای ابرها می‌دود.	به اوج رفتن تا بالای ابرها

همان‌گونه که در جدول (۵) نشان داده شده است در سردادن خنده با حالتی شاد اگرچه از فعل «افتادن» استفاده شده است، آمدن کلمه خنده با فعل افتادن استعاره بالا و معنای مثبت ایجاد کرده است. دعوت به بیداری برای یافتن خویش و حرکت به سمت هدفی والاتر، سبک‌شدن و رهاشدن از هرچه به آزار منجر شده است و به اوج رفتن، همگی استعاره‌های بالا و رضایت‌بخش و حاکی از امید هستند.

ب) نمونه‌هایی از استعاره‌های پایین

جدول (۶). استعاره‌های پایین در رمان *چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم* (زویا پیرزاد، ۱۳۸۰)

نمونه جملات	استعاره‌های پایین
۱ افتادم وسط فکر و خیال.	افتادن و گیرکردن در فکر
۲ فاجعه هر روز اتفاق می‌افتد.	اتفاق افتادن فاجعه
۳ عصبانی بودم و از ناراحتی افتادم.	از ناراحتی افتادن

افتادن در دام فکر، اتفاق افتادن فاجعه، عصبانی شدن از تحمیل اجبار و زور، استعاره‌های پایین هستند. غصه و ناراحتی و امید و شادی می‌تواند هر دو مبنای روحی و جسمی داشته باشد؛ یعنی از نظر جسمی حالت خمیدگی و پایین‌افتادگی، غصه و ناراحتی را به‌همراه دارد؛ حالت راست و صاف بودن نیز با وضع عاطفی امیدوارکننده همراه است. رمان *چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم* در دهه ۸۰ نوشته شده است که اوضاع اجتماعی کمی امیدوارکننده‌تر است. اگرچه این رمان وضعیت زندگی یک زن در دهه ۴۰ را شرح می‌دهد، استقبال بی‌نظیر مخاطبان از این رمان تا امروز نشان می‌دهد که عنصر عشق و علاقه به خانواده زمان و مکان ندارد و در کنار این مسائل، دغدغه یک زن برای یافتن خودش و شناخت و مبارزه برای احقاق حق و جایگاهش همواره ادامه دارد.

۴-۵ تحلیل استعاره‌های فضایی بالا و پایین در رمان نویسنده زن دهه ۹۰ (الف) نمونه‌هایی از استعاره‌های بالا

جدول (۷). استعاره‌های بالا در رمان پاییز فصل آخر سال است (مرعشی، ۱۳۹۳)

نمونه جملات	استعاره‌های بالا
۱ و من انگار بار تمام کارهای سخت دنیا را زمین گذاشته باشم، راضی و خوشحال دراز کشیدم.	آسوده‌شدن و خوشحالی
۲ جواب پذیرش دانشگاه را گرفتم، خوشی از دلم می‌آمد بالا، جا نمی‌شد توی سرم.	بالا آمدن شادی و شغف
۳ از همان اول قراردادش را با قیمت بالا بسته بود.	زیاد و بالا بودن قیمت قرارداد
۴ بابا بفهمد بیمه شده‌ام از خوشحالی بال درمی‌آورد.	پرواز کردن از شدت خوشحالی

جدول (۷) نشان می‌دهد آمدن جواب پذیرش از دانشگاه و ورود به یک دنیای جدید، بستن قرارداد بالا و درآمد بیشتر، صدای خنده و خوشحالی دورهم‌بودن، هر کدام استعاره‌های بالا هستند که حالت خوب و مثبتی را نشان می‌دهد که گویای امید و دلگرمی است. در جمله نخست، «زمین گذاشتن» فعل پایین است؛ اما بار تمام کارهای سخت را بر زمین گذاشتن استعاره بالا و نشان از آسوده‌شدن و ایجاد حالتی مثبت دارد.

(ب) نمونه‌هایی از استعاره‌های پایین

جدول (۸). استعاره‌های پایین در رمان پاییز فصل آخر سال است (مرعشی، ۱۳۹۳)

نمونه جملات	استعاره‌های پایین
۱ چیزی ته دلم ذوب شد و پایین ریخت.	فروریختن دل
۲ چیزی در سینه‌ام پرپر می‌زند.	ایجاد ناراحتی و بی‌قراری
۳ از خستگی افتادهم روی مبل.	افتادن و ناتوان شدن از شدت کار
۴ خورشید را قدم‌به‌قدم دیده‌ام که آسمان را گذرانده تا شب شده.	رفتن روشنایی و رسیدن تاریکی

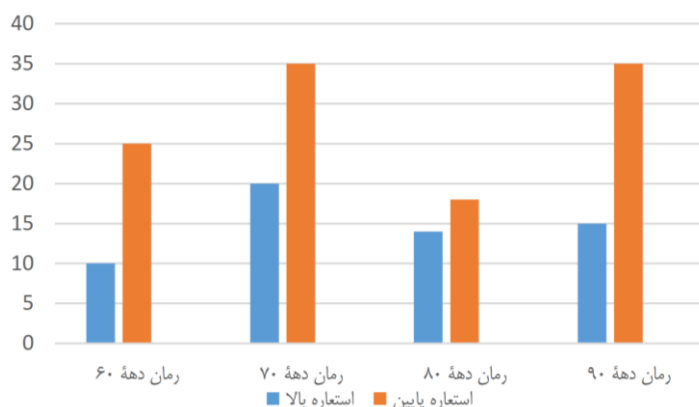
فروریختن دل از هر چیز ناراحت‌کننده‌ای، افتادن از شدت خستگی ناشی از کار و فکر، رفتن روشنایی و رسیدن تاریکی، استعاره‌های پایین هستند و اگرچه «پرپر زدن» یا «بال زدن»، فعل بالاست، معنای استعاره‌ای آن پایین است. رمان پاییز فصل آخر سال است در دهه ۹۰ نوشته شده است. در طول داستان، هر کدام از شخصیت‌ها درگیر مسائل متفاوتی هستند؛ یکی از آن‌ها مهاجرت و حرکت به سوی دیار دیگر را علی‌رغم سختی‌هایش برای زندگی برمی‌گزیند، بعدی با هویت شغلی و اجتماعی و دیگری با روابط عاطفی درگیر است. در این رمان به شرایط جامعه، بحران و تحریم اقتصادی و سیاسی، بی‌اثر بودن مقابله و ناتوانی برای ماندن اشاره شده است.

۵-۵ تحلیل آماری استعاره‌ها

در جدول (۹) و نمودار (۱)، میزان استعاره‌های فضایی بالا و پایین در رمان‌های یادشده در چهار دهه مورد نظر مشاهده می‌شود. در چهار دهه مذکور باتوجه به موقعیت و بحران‌های پیش‌آمده در کشور میزان بروز استعاره‌های پایین در رمان‌ها بیش از استعاره‌های بالاست. در دهه ۶۰ در این برهه از تاریخ که کشور درگیر جنگ و دفاع و خون‌ریزی است، استعاره‌های پایین بیشتر استفاده شده است. در دهه ۷۰ نیز مردمی که جنگ را پشت سر گذاشته‌اند و با ویرانی‌های ناشی از آن مواجه شده‌اند و کشمکش‌های بیرونی و درونی پیدا کرده‌اند، استعاره‌های پایین بیشتر است. در دهه ۸۰ باتوجه به ایجاد امید و مساعد شدن تقریبی اوضاع اجتماعی، کاربرد استعاره‌های بالا و پایین تفاوت اندکی دارد. بیشترین استعاره پایین باتوجه به تحریم‌ها و وضعیت جامعه به دهه ۹۰ مربوط می‌شود. جدول و نمودار تحلیل فوق به ترتیب زیر است:

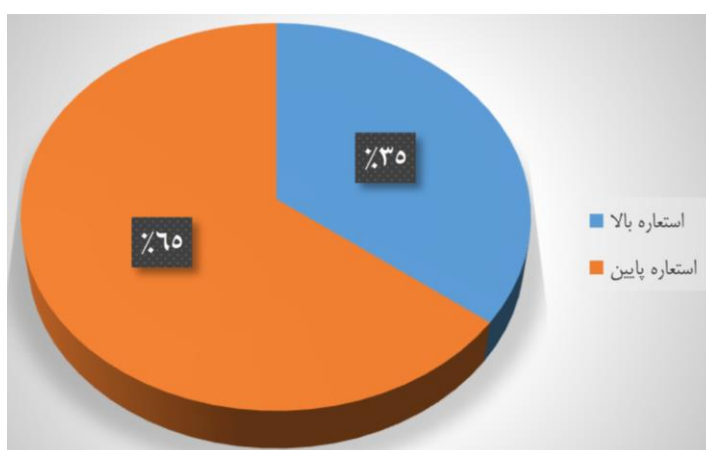
جدول (۹). استعاره‌های فضایی بالا و پایین به ترتیب در آثار نویسندگان مرد و زن

رمان‌ها	استعاره بالا	استعاره پایین	مجموع استعاره‌ها
نخل‌های بی‌سر	۱۰	۲۵	۳۵
روی ماه خداوند را ببوس	۲۰	۳۵	۵۵
چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم	۱۴	۱۸	۳۲
پاییز فصل آخر سال است	۱۵	۳۵	۵۰

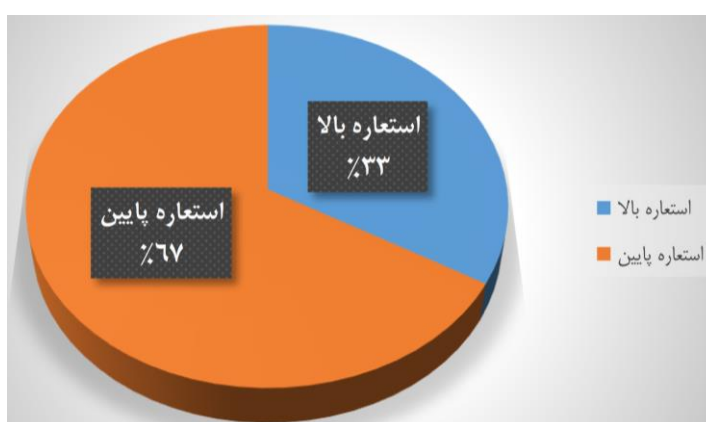
نمودار (۱). بسامد استعاره‌ها در چهار رمان

همان‌گونه که در نمودار (۲) مشاهده می‌شود در دو رمان نویسندگان زن چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم از زویا پیرزاد و پاییز فصل آخر سال است از نسیم مرعشی کاربرد استعاره‌های پایین ۶۵ درصد است و استعاره‌های بالا ۳۵ درصد است.

نمودار (۲). بسامد استعاره‌ها در آثار نویسندگان زن

در نمودار (۳) نیز درصد فراوانی استعاره‌های بالا و پایین در نویسندگان مرد دو رمان نخل‌های بی‌سر از قاسمعلی فراست و روی ماه خدائوند را بیوس از مصطفی مستور مشاهده می‌شود. میزان کاربرد استعاره‌های پایین ۶۷ درصد و استعاره‌های بالا ۳۳ درصد است.

نمودار (۳). بسامد استعاره‌های بالا و پایین در آثار نویسندگان مرد

۶- بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، استعاره‌های فضایی بالا و پایین در چهار رمان اجتماعی پرمخاطب مربوط به دهه‌های ۶۰-۹۰ از نویسندگان

زن و مرد بررسی شد. این رمان‌ها از میان پرتیراژترین رمان‌های این دهه‌ها انتخاب شدند. از آنجا که تجربه‌های زیسته ما در زبان روزمره مان مشهود است، نمونه‌هایی از ادبیات چهار دهه یادشده را به‌منزله منبعی موثق برای بررسی سیر امید و یأس باتوجه‌به استعاره‌های فضایی بالا و پایین در نظر گرفتیم و به تحلیل آن‌ها پرداختیم. در این پژوهش سه پرسش مطرح شد: ۱. چگونه استعاره‌های بالا همواره مفهوم مثبت و شادی و استعاره‌های پایین مفهوم منفی و غم دارند؟ ۲. باتوجه‌به تجربه‌های زیسته، در کدام رمان میزان استعاره‌های بالا از استعاره‌های پایین بیشتر است؟ ۳. میزان استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن نسبت‌به نویسندگان مرد چگونه است؟ فرضیه‌هایی که متناسب با این سه پرسش مطرح شد نیز به‌ترتیب عبارت بودند از: ۱. تمام استعاره‌های بالا مفهوم شادی و تمام استعاره‌های پایین مفهوم غم ندارند؛ ۲. میزان استعاره‌های شادی و غم باتوجه‌به تجربه‌های زیسته و فرایندهای شناختی در دو رمان دهه ۶۰ و ۷۰ متفاوت است؛ ۳. استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن بیشتر است.

باتوجه‌به تحلیل‌های انجام‌شده، در پاسخ به پرسش نخست که چگونه استعاره‌های فضایی بالا همواره معنی شادی و استعاره‌های پایین مفهوم غم دارند، درمورد نظریه استعاره‌های فضایی که هر آنچه مثبت است در بالا و هر آنچه منفی است در پایین است بررسی شد، موارد بسیار مهمی در این رابطه یافت شد که نشان می‌دهد تمام استعاره‌های بالا معنای مثبت و تمام استعاره‌های پایین معنای منفی ندارند. برای نمونه، استعاره فضایی در جمله (۴) رمان *نخل‌های بی‌سر* «دل‌شوره‌هایمان بالا گرفته است»، در اینجا فعل «بالاگرفتن» استعاره بالا است؛ اما باتوجه‌به معنی‌شناسی شناختی معنای کل جمله معنای مثبت و شادی ندارد؛ زیرا فعل بالاگرفتن با دل‌شوره همراه شده و معنا منفی شده است.

در پاسخ به پرسش دوم مبنی‌بر اینکه باتوجه‌به تجربه‌های زیسته، در کدام رمان میزان استعاره‌های بالا از استعاره‌های پایین بیشتر باشد، این فرضیه تأیید می‌شود که رابطه معناداری میان استعاره‌ها و تأثیر فضای جامعه و تجربه‌های زیسته وجود دارد. در چهار دهه یادشده استعاره‌های پایین بیشتر به کار رفته است. تحولات اجتماعی متأثر از جنگ یکی از ابعاد اجتماعی در ایران طی دهه ۶۰ است. هزاران نفر کشته شدند و افراد بسیاری مشاغل خود را از دست دادند. این حوادث و تحولات تأثیر عمیقی بر نهادهای خانواده، قانون، آموزش و جمعیت گذاشت. در دهه ۷۰ با فاصله‌گرفتن از انقلاب و جنگ، نظام ارزشی جامعه دوباره تغییر کرد. ارزش‌های مذهبی نزد مردم کم‌رنگ شد و ارزش‌های مادی به‌تدریج جایگزین آن‌ها شد و مردم به کشمکش‌های بیرونی و درونی دچار شدند. در دهه ۸۰ با مطرح‌شدن موضوع‌هایی مانند گسترش جامعه مدنی، درمان اقتصاد بیمار و جایگزینی گفت‌وگوی تمدن‌ها به‌جای برخورد تمدن‌ها، بر وجود یک جامعه باز دارای آزادی‌های فردی، آزادی بیان، حقوق زنان و پولوالیسم سیاسی تأکید شد و از همه مهم‌تر اینکه حاکمیت گفتمان این دوره تغییر یافت و مشارکت سیاسی گفت‌وگوی شهروندی به صحنه آمد و بروز و کاربرد استعاره‌های بالا و پایین اختلاف اندکی داشت. در دهه ۹۰، باتوجه‌به وضعیت جامعه، استعاره‌های پایین با بیشترین مقدار بروز کرد؛ تورم افزایش یافت، بسیاری از کارخانه‌ها ورشکست و کارگران زیادی بیکار شدند. خطر حمله نظامی اسرائیل و ایالات متحده آمریکا به ایران وجود داشت، روابط با کشورهای همسایه و کشورهای عربی خاورمیانه متشنج شد و میزان امید مبنی‌بر بهبود شرایط کاهش یافت. در این دهه، با حجم گسترده‌ای از جامعه تحصیل‌کرده مواجه شدیم که نیروی امید و حرکت روبه‌بالا همان‌گونه که در جملات بررسی شد در آن‌ها کمتر بود. بنابر دلایل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی آمارهای واقعی نیز نشان می‌دهد که در این دهه تصمیم برای مهاجرت بیشتر شده است. طبق آخرین آمار از درگاه ملی مرکز آمار ایران بین سال‌های ۸۵-۹۰ حدود ۱۰۲۵۱۹ نفر طی پنج سال به خارج مهاجرت داشته‌اند (درگاه ملی مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹).

درنهایت، فرضیه مربوط به پرسش سوم مبنی‌بر اینکه میزان استعاره بالا در آثار نویسندگان زن به‌نسبت نویسندگان مرد چگونه است، باتوجه‌به داده‌ها تأیید می‌شود؛ زیرا میزان استعاره‌های بالا در آثار نویسندگان زن ۳۵ درصد و میزان استعاره‌های پایین ۶۵ درصد، در آثار نویسندگان مرد استعاره‌های بالا ۳۳ درصد و استعاره‌های پایین ۶۷ درصد است.

با درنظرگرفتن تحلیل استعاره‌های بالا و پایین که پیش‌تر در جدول‌ها به آن‌ها اشاره شد، این نتایج به دست آمد: دهه ۶۰ تعداد استعاره‌های بالا ۱۰ عدد است، استعاره‌های پایین ۲۵ عدد است. دهه ۷۰ استعاره‌های بالا ۲۰ عدد، استعاره‌های پایین ۳۵ عدد است. دهه ۸۰ استعاره‌های بالا ۱۴ عدد و استعاره‌های پایین ۱۸ عدد است که اختلاف کمی بین استعاره‌ها نسبت‌به دهه‌های قبل وجود دارد. درنهایت، ۳۵ عدد استعاره پایین و ۱۵ عدد استعاره بالا به دهه ۹۰ مربوط می‌شود.

هدفی که در این پژوهش دنبال شد، رسالتی بود که از طریق زبان، علم زبان‌شناسی شناختی و تحلیل استعاره‌های فضایی بالا

و پایین بتوان به بررسی تأثیر اوضاع جامعه و نمود آن در زبان و ادبیات پی برد. با بررسی استعاره‌های یأس و امید می‌توان درزمینه تقویت و بهبود شرایط فردی و اجتماعی اقدام کرد که نمود مثبت آن در زبان نیز پدیدار خواهد شد. نقش مبنای تجربی در فهم عملکرد استعاره‌ها مهم است چنانچه ارتباط محکمی میان تجربه‌های محیطی و مفهوم‌سازی‌های بشر وجود دارد که در زبان جلوه می‌کند. در واقع، می‌توان نتیجه گرفت شرایط جامعه بر ادبیات هر دوره تأثیرگذار و تفاوت استفاده زنان و مردان از استعاره‌ها مشهود است.

منابع

- آرمان، علیرضا (۱۳۹۸). کارکرد نظریه معنائشناسی شناختی (استعاره مفهومی و طرح‌واره تصویری) در تحلیل و توصیف ضرب‌المثل‌های فارسی به‌کاررفته در متون ادبی. پایان‌نامه دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه حکیم سبزواری.
- افق، شیدا (۱۳۹۲). بررسی استعاره در گفتار روزمره زنان و مردان در چارچوب زبان‌شناسی شناختی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد تهران مرکز.
- باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۸). معرفی کتاب نخل‌های بی‌سر اثر قاسمعلی فراست. <https://www.yjc.ir/fa/news/7136125>.
- پیرزاد، زویا (۱۳۸۰). چراغ‌ها را من خاموش می‌کنم. تهران: مرکز.
- درگاه ملی مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). مهاجرت. www.amar.org.ir. مهاجرت.
- راسخ مهند، محمد (۱۳۸۸). درآمدی بر زبان‌شناسی شناختی: نظریه‌ها و مفاهیم. تهران: سمت.
- صفوی، کوروش (۱۳۹۰). درآمدی بر معنی‌شناسی. تهران: سوره مهر.
- عابدی مقدم، هدی (۱۳۸۲). طرح‌واره‌های تصویری در بررسی استعاره‌های زبان فارسی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- عاملی رضایی، سیده مریم (۱۳۹۴). تحلیل رمان اجتماعی پس از انقلاب اسلامی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- فراست، قاسمعلی (۱۳۶۲). نخل‌های بی‌سر. تهران: صریح.
- کتاب نیوز (۱۴۰۰). اطلاع‌رسانی و نقد کتاب روی ماه خداوند را ببوس. www.Ketabnews.com. اطلاع‌رسانی و نقد کتاب روی ماه خداوند را ببوس.
- مستور، مصطفی (۱۳۷۹). روی ماه خداوند را ببوس. تهران: مرکز.
- مرعشی، نسیم (۱۳۹۳). پاییز فصل آخر سال است. تهران: چشمه.

References

- Abedi Moghadam, H. (2003). *Image schemas in the study of Persian language metaphors*. M.A. Thesis in linguistics, Azad University Central Tehran Branch. (In Persian)
- Ameli Rezaei, M. (2014). *Analysis of the social novel after the Islamic revolution*. Tehran: Research Institute of Humanities and Social Studies of Jihad University. (In Persian)
- Arman, A. (2018). *The function of the theory of cognitive semantics (conceptual metaphor and visual schema) in the analysis and description of Persian proverbs used in literary texts*. Ph.D. Thesis in Persian and language literature, Hakim Sabzevari University. (In Persian)
- Evans, et al. (2006). *The Cognitive Linguistics Enterprise: An Overview*. *The Cognitive Linguistics Reader*. Equinox Publishing Ltd.
- Ferasat, Q. A. (1983). *Headless palms*. Tehran: Sarir. (In Persian)
- Ketab news. (2021). Information and review of the book Kiss God's Moon www.Ketabnews.com (In Persian)
- Kovecses, z. (2010). *Metaphor: A practical introduction* (2nd ed.). Oxford.
- Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Ed.). *Metaphor and Thought* (pp. 202-251). Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139173865.013>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (2008b). *Cognitive grammar as a basis for language instruction*. In P. Robinson & N. C. Ellis (Eds.). *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition*. (pp.

- 66-89). Routledge.
- Marashi, N. (2014). *Autumn is the last season of the year*. Tehran: Cheshme. (In Persian)
- Mastour, M. (2000). *Kiss the fair face of God*. Tehran: Markaz. (In Persian)
- Ofogh, Sh. (2013). *Investigation of metaphor in the daily speech of women and men in the framework of cognitive linguistics*. M.A. Thesis in linguistics, Central Tehran Azad University. (In Persian)
- Pirzad, Z. (2001). *I turn off the lights*. Tehran: Markaz. (In Persian)
- Rasakh Mahand, M. (2008). *An introduction to cognitive linguistics: Theories and concepts*. Tehran: Samit. (In Persian)
- Safavi, k. (2011). *An introduction to semantics*. Tehran: Surah Mehr. (In Persian)
- The national portal of Iran Statistics Center (2019). Migration. www.amar.org.ir. (In Persian)
- Young Journalist Club (2023). Introducing the book *Headless Palms* by Ghasem Ali Ferasat. <https://www.yjc.ir/fa/news/7136125> (In Persian)

